

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

**Основ деловања служби безбедности у
државама на подручју бивше Југославије**
(мастер рад)

Ментор

Проф. др Милош Прица

Студент

Душан Лекић

Број индекса: М003/20-УП

Ниш, 2022. године

САДРЖАЈ

1. Увод.....	3
2. Безбедност државе	5
2.1. Стратегија националне безбедности	6
2.2. Структура система националне безбедности	8
3. Службе безбедности Републике Србије	8
3.1. Безбедоносно-информативна агенција (БИА)	9
3.2. Савет за националну безбедност	10
3.3. Биро за координацију служби безбедности.....	10
3.4. Војно безбедоносна агенција (ВБА).....	11
3.5. Војно обавештајна агенција (ВОА).....	12
4. Регионалне службе безбедности.....	14
4.1. Хрватске службе безбедности	15
4.1.1. Сигурносно обавештајна агенција (СОА)	21
4.1.2. Војно сигурносно обавештајна агенција (ВСОА).....	22
4.2. Службе безбедности Босне и Херцеговине.....	22
4.2.1. Обавештајно сигурносна агенција (ОСА)	26
4.2.2. Државна агенција за истраге и заштиту (СИПА).....	26
4.3. Службе безбедности Црне Горе	27
5. ГЕОПОЛИТИЧКЕ КОНЦЕПЦИЈЕ ВЕЛИКИХ СИЛА НА БАЛКАНУ	29
5.1. Трансатлантизам	29
5.2. Евроазијство	33
5.3. Европски континентализам.....	35
5.4. Неоосманизам.....	38
6. ЗАКЉУЧАК	42
7. ЛИТЕРАТУРА.....	44
8. ОСТАЛА ИСТРАЖИВАЧКА ГРАЂА	46

1. Увод

Главни услов за функционисање и опстанак модерне државе је постојање одговарајућег безбедносног система. Систем безбедности једне државе успоставља се ради заштите њених државних интереса и интереса њених грађана. Пре свега, заштита територијалног интегритета и суверенитета државе, политичких, економских, привредних, војних и других виталних државних интереса. Целокупан систем безбедности чини један сложен систем који функционише на основу највиших државних аката. У ужем смислу, као његови делови, јављају се војска, полиција и службе безбедности.

Безбедносни систем у Републици Србији има изразиту улогу у остваривању државних и националних интереса. У вези са тим, посебно бих нагласио деловање и улогу служби безбедности.

Геополитички положај балканског региона одликује изузетна сложеност, како на унутрашњем, тако и на спољашњем плану. Посебну важност има геополитички положај Србије, али и целокупне регије бивше Југославије. Због својих географских, физичких, демографских, стратешких, историјских и других одлика, ова регија увек је привлачила пажњу других регионалних и светских сила које су се међусобно надметале ради проширења свог утицаја и остваривања својих геостратешких интереса. Регион нарочито добија на важности последњих година, што се јавља као последица повећаних политичких борби великих сила и постепеног преласка из униполарног у мултиполарни свет. Битну улогу у геополитичким борбама имају службе безбедности. С тим у вези, централна тема рада односи се на деловање служби безбедности у региону кроз призму традиционалних и савремених политичких прилика и односа.

Први део рада односиће се на појам безбедности државе, на органе, као и на функционисање и деловање служби безбедности у историји и савременом добу уз осврт на регион бивше Југославије.

Други део даје увод у нормативни и позитивноправни оквир домаћих служби безбедности, њихову организацију, улогу у безбедносном систему Републике Србије и деловање у земљама региона.

Трећи део пружа преглед регионалних служби безбедности које су од значаја за националну безбедност Републике Србије и српске интересне сфере.

Четврти део рада представља сам концепт геополитике, геополитичких доктрина и деловања великих сила које традиционално имају пресудан значај за регион бивше Југославије, као и на који начин се помоћу служби безбедности врши остваривање геополитичких циљева тих геополитичких концепција.

У петом делу рада, представиће се прилике и перспективе Републике Србије у двадесет првом веку са посебним назнаком на постојеће и будуће геополитичке промене у свету и региону.

2. Безбедност државе

Да би се говорило о службама безбедности и њиховом деловању најпре је потребно дефинисати сам појам безбедности државе. Реч је о сложенем друштвеном институту који се може сагледавати на различите начине. Најпре, када је реч о самом појму безбедности може се говорити о безбедности сваке појединачне јединке, односно о њеном својству опстанка и преживљавања. Може се говорити о безбедности групе људи и њихових материјалних добара. Или се, на ширем пољу, може говорити о безбедности државе, а самим тим и о безбедности свих потписника друштвеног уговора. Изворно, појам безбедности се јавља настанком човека кроз урођене инстикте за преживљавањем и проширењем врсте и прати његов даљи развој. Развојем људске врсте и друштвеног живота, јављају се нови друштвени односи, нове делатности, нов начин живота, а самим тим и нове и другачије претње по безбедност човека. У различитим историјским епохама сам појам безбедности мењао је своје значење. Са даљим развојем државе и ширењем државних овлашћења, развојем и унапређењем људских и грађанских права и слобода, као и развојем нових технологија и процеса глобализације долази до ширења појма безбедности. Безбедност се може дефинисати као стање у коме се налазе правни субјекти, тј. стање релативног присуства или одсуства угрожавања или повређивања правних субјеката за које је одговорна држава.¹

Развојем људског друштва и стварања држава, долази до преношења овлашћења и обавеза са људи и племена на државу, те се као једна од главних функција државе јавља њена безбедносна функција. Најчешћи институт са којим се повезује ова функција државе је национална безбедност. Реч је о широком институту који обухвата, како заштиту индивидуалних права и безбедности свих грађана државе, тако и саму безбедност државе, односно њених органа, институција и интереса. Свака држава понаособ одређује шта су њени национални интереси и заштићена добра која су предмет заштите. Национална безбедност Републике Србије јесте објективно стање заштићености њених националних вредности и интереса од свих облика угрожавања, те субјективан осећај безбедности

¹Р. Гађиновић, Национална безбедност као кључни фактор у функционисању модерне државе, Београд 2017, стр. 88.

грађана Републике Србије.² Национални интереси дефинисани су низом државних аката, почев од Устава, закона, подзаконских акта па све до доктринарних докумената попут Стратегије националне безбедности и Стратегије одбране. Постављене вредности и интереси могу бити предмет напада, како унутар државе, тако и од споља.

2.1. Стратегија националне безбедности

Стратегија националне безбедности представља интегрални програмски документ који садржи саме основе националне безбедности државе, али и доктринарни документ којим се врши манифестација стратешких интереса државе, план развоја и деловања на унутрашњем и спољашњем плану.

Највиши државни стратешки акт којим се дефинише национална безбедност, државни интереси и националне вредности јесте Стратегија националне безбедности Републике Србије. Усваја га Народна скупштина, а израда нацрта је у надлежности Министарства одбране. До сада су донесене две Стратегије националне безбедности и то 2009. године и 2019. године. Идентификација националних вредности и интереса представља полазни део Стратегије. Реч је о универзалним вредностима који су рефлексија општеприхваћених историјских достигнућа српског народа, културе, уз прихватање основних нормираних вредности међународне заједнице. Национални интереси су: очување суверености, независности и територијалне целovitости; очување унутрашње стабилности и безбедности; очување постојања и заштита српског народа где год он живи, као и националних мањина и њиховог културног, верског и историјског идентитета; очување мира и стабилности у региону и свету; европске интеграције и чланство у Европској унији; економски развој и укупни просперитет и очување животне средине и ресурса Републике Србије.³ Поред Стратегије националне безбедности, као основ безбедности и одбране Републике Србије јавља се Стратегија одбране Републике Србије. Она се доноси на основу и у складу са Уставом Србије и Стратегије националне безбедности. Представља документ којим се дефинишу одбрамбени и национални

² Стратегија националне безбедности Републике Србије, Београд, 2019, стр. 1. (Службени гласник РС, број 94)

³Ибид, стр. 7.

интереси државе као и мере ради њихове заштите. Као и у случају Стратегије националне безбедности, доноси га Народна скупштина Републике Србије. Важећи акт, односно Стратегија одбране Републике Србије донесен је 2019. године.⁴ Као доктринарни и програмски акти, Стратегије безбедности имају изузетан значај за безбедност државе, њено политичко деловање, као и њену стратешку оријентацију.

⁴ Стратегија одбране Републике Србије, Београд, 2019, („Службени гласник РС, број 94)

2.2. Структура система националне безбедности

Ради ефикасне заштите националне безбедности потребно је нормативно уређење државног безбедоносног апарата, расподела надлежности као и адекватна и ефикасна сарадња између различитих државних органа.

Структура система националне безбедности Србије подељена је на два дела. Први део чине највиши органи Републике Србије. Реч је о носиоцима законодавне и извршне власти. Чине га Народна скупштина, Председник Републике, Влада Републике Србије, као и Савет за националну безбедност.

Други део чини извршни део система националне безбедности. У склопу њега су Систем одбране, систем унутрашње безбедности, Безбедносно-обавештајни систем и други субјекти и институције који су од значаја за националну безбедност као што су органи државне управе, правосуђа, здравства, економије, привреде и други.

Битну улогу у систему националне безбедности има безбедносно-обавештајни апарат. Свака држава има свој обавештајни апарат који може бити цивилног или војног карактера. Својеврсни облици служби безбедности су постојали од настанка првобитних држава и организованог државног апарата, који су се протеком времена усавршавали и напредовали. Њихов значај у одржавању безбедности државе је немерљив, те је за адекватно и благовремено превентивно деловање, као и реаговање у случају угрожености неопходно постојање развијеног обавештајног апарата.

3. Службе безбедности Републике Србије

На основу Закона о основама уређења служби безбедности Републике Србије предвиђено је постојање три службе безбедности и то: Безбедносно-информатива агенција (БИА), Војнобезбедносна агенција (ВБА) и Војнообавештајна агенција (ВОА).⁵ Формално, службе делују у оквиру Устава, закона и других правних прописа и аката,

⁵ Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије, (Службени гласник РС, бр. 116/2007 и 72/2012) -Члан 4.

стратегиије националне безбедности, стратегиије одбране и утврђене безбедоносно-обавештајне политике Републике Србије.⁶ Законом о Безбедоносно информативној агенцији и Законом о Војнобезбедоносној и Војнообавештајној Агенцији ближе се одређују надлежност и устројство служби.

3.1. Безбедоносно-информативна агенција (БИА)

Безбедоносно информативна агенција (БИА) се јавља као посебна организација која има својство правног лица. Формирана је 27. јула 2002. године када је на снагу ступио Закон о безбедоносно информативној агенцији. Агенција представља следбеника дотадашње Службе државне безбедности (СДБ). Доношењем Закона о БИА, дошло је до реформе безбедоносно обавештајног апарата. До тада, цивилна служба безбедности била је у саставу Министарства унутрашњих послова, а од ступања на снагу новог закона она постаје самостално правно лице које поступа у складу са Уставом и законима. БИА обавља различите послове: послове који се односе на заштиту Републике Србије, откривање и спречавање делатности усмерених на подривање и рушење уставом утврђеног поретка Србије, истраживање, прикупљање и процену безбедоносно обавештајних сазнања од значаја за безбедност Србије и информисање надлежних органа о тим сазнањима као и низ других послова.⁷ На челу агенције налази се директор који се поставља као политички функционер, најчешће најјаче владајуће партије, а кога поставља и разрешава Влада Републике Србије. Он руководи радом агенције, усклађује и организује функционисање агенције. Такође, одговоран је за законито, стручно и ефикасно обављање послова из надлежности Агенције, обавља и друге бројне функције.⁸ Мандат директора траје пет година. Агенција у обављању послова из своје надлежности примењује одговарајуће оперативне методе, мере и радње, као и одговарајућа оперативно-техничка средства.⁹ БИА приликом свог деловања сарађује са другим државним органима. За свој рад, БИА одговара Влади и Народној скупштини. Поступак сарадње, организације као и

⁶ Ибид, Члан 2. став 1

⁷ М. Петровић, М. Прица, Посебно управно право са међународним управним правом, Ниш 2014, стр. 90.

⁸ Безбедносно-информативна Агенција, „Информатор о раду Безбедносно-информативне Агенције“, Београд, 2008-2019. године, стр. 8

⁹ Закон о Безбедносно-информативној агенцији, (Службени гласник РС, бр. 42/2002, 111/2009, 65/2014 - одлука УС, 66/2014и 36/2018) – Члан 9

усклађивања рада служби безбедности је у надлежности Савета за националну безбедност и Бироа за координацију служби безбедности.

3.2. Савет за националну безбедност

Савет за националну безбедност почиње са радом 2007. године доношењем Закона о основама уређења служби безбедности. Реч је о органу који треба да има интегралну функцију, односно функцију окупљања и концентрације највиших државних органа који су повезани са системом безбедности Републике Србије. У састав овог органа улазе председник републике, председник владе, министар унутрашњих послова, министар одбране, министар правде, директори служби безбедности као и начелник Генералштаба војске Србије, а по потреби могуће је присуство и других лица који нису чланови савета. Седнице савета се сазивају једном у три месеца, а по потреби је могуће и чешће сазивање седница Савета за националну безбедност. На челу Савета је секретар којег именује и поставља председник републике и који нема право одлучивања. Савет у свом раду доноси закључке и мишљења у вези националне безбедности, служби безбедности и њихове координације. Помоћ у раду Савету за националну безбедност пружа Канцеларија Савета за националну безбедност и заштиту тајних података. Основана је као служба Владе Републике Србије и обавља послове претежно административног и техничког карактера.

3.3. Биро за координацију служби безбедности

Биро за координацију служби безбедности има функцију усклађивања рада служби безбедности, као и извршења закључка и других акта Савета за националну безбедност.¹⁰ У његов састав улазе директори служби безбедности као и секретар Савета за националну безбедност. По потреби могу се позивати и друга лица као што су директор полиције и начелници управа полиције, руководиоци других државних органа, организација и институција, представници Министарства спољних послова, Републички јавни тужилац и други.

¹⁰ Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије, (Службени гласник РС, бр. 116/2007 и 72/2012) - Члан 11.

3.4. Војно безбедоносна агенција (ВБА)

Надлежност и делокруг деловања Војнобезбедносне агенције уређен је Законом о Војнобезбедоносној и Војнообавештајној агенцији. Реч је о правном лицу унутар Министарства одбране. Основана је 2003. године, а почела са радом 1. јануара 2004. године. ВБА је надлежна за безбедоносну и контраобавештајну заштиту Министарства одбране и Војске Србије у оквиру које обавља безбедоносне, контраобавештајне и остале послове и задатке од значаја за одбрану Републике Србије, у складу са законима и прописима донетим на основу закона.¹¹ Стратегијски оквир за деловање агенције су Стратегија одбране, Стратегија националне безбедности и Доктрина Војске Србије. На челу агенције се налази директор који одговара министру одбране.

Војнобезбедносна агенција је најпре овлашћена да прикупља податке: 1) из јавних извора; 2) од физичких и правних лица и 3) од државних органа, организација и служби, као и од ималаца јавних овлашћења. Другу врсту овлашћења ВБА представља овлашћење за тајно прикупљање података применом посебних поступака и мера. Подаци се прикупљају превасходно у превентивне сврхе, ради предупређења претњи усмерених према МО и ВС.¹² У оквиру безбедносне заштите Министарства одбране и Војске Србије, послови које ВБА обавља су:

- 1) безбедносна заштита снага, објеката, средстава и активности;
- 2) безбедносна заштита тајних података;
- 3) персонална безбедност (безбедносна провера лица и издавање безбедносних сертификата за лица којима је приступ тајним подацима потребан ради обављања функције или радних дужности у ВБА и ВОА);
- 4) индустријска безбедност;
- 5) безбедносна заштита информационо-телекомуникационих система и криптозаштите;
- 6) безбедносна заштита других субјеката система одбране;
- 7) остали послови и задаци безбедносне заштите.

У оквиру контраобавештајне заштите, ВБА:

¹¹ Закон о Војнобезбедоносној и Војнообавештајној агенцији (Службени гласник РС, бр. 88/2009 и 55/2012) - Члан 5.

¹² Б. Милосављевић, Анализа правног уређења обавештајно-безбедносног система Републике Србије, Београдски центар за безбедносну политику, Београд 2016, стр. 13.

- 1) открива, прати и онемогућава обавештајно деловање, субверзивне и друге активности страних држава, страних организација, група или лица усмерених против Министарства одбране и Војске Србије;
- 2) открива, прати и онемогућава унутрашњи и међународни тероризам, екстремизам и друге облике организованог насиља усмерених против Министарства одбране и Војске Србије;
- 3) открива, истражује и прикупља доказе за кривична дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије, кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом, кривична дела организованог криминала, кривично дело прање новца, као и кривична дела корупције (злоупотреба службеног положаја, трговина утицајем, примање мита и давање мита) и ако нису резултат деловања организоване криминалне групе, унутар Министарства одбране и Војске Србије;
- 4) открива, истражује и прикупља доказе за кривична дела којима се угрожавају тајни подаци и кривична дела против безбедности рачунарских података, прописана Кривичним закоником, законом којим се уређује тајност података, као и другим законима када су наведена кривична дела усмерена против Министарства одбране и Војске Србије;
- 5) планира, организује и спроводи контраобавештајну заштиту лица, објеката, активности и тајних података Министарства одбране и Војске Србије;
- 6) прикупља, анализира, обрађује и процењује контраобавештајне податке из своје надлежности;
- 7) обавља и друге контраобавештајне послове и задатке.¹³

3.5. Војно обавештајна агенција (ВОА)

ВОА је надлежна за обављање обавештајних послова од значаја за одбрану који се односе на прикупљање, анализу, процену, заштиту и достављање података и информација о потенцијалним и реалним опасностима, активностима, плановима или намерама страних држава и њихових оружаних снага, међународних организација, група и појединаца.¹⁴

¹³ Ибид, члан 6

¹⁴Ибид, члан 24

ВОА нема статус правног лица, већ је саставни део Министарства одбране Републике Србије, односно орган управе унутар Министарства.

У оквиру своје надлежности ВОА предузима следеће активности:

- 1) прикупља и проверава податке и информације, обрађује их, анализира, процењује и доставља надлежним органима;
- 2) сарађује и размењује информације и податке са службама, организацијама и институцијама Републике Србије које се баве безбедносно-обавештајним пословима, као и са службама других земаља и организација у складу са утврђеном безбедносно-обавештајном политиком, међународним уговорима и преузетим обавезама;
- 3) чува прикупљене податке и информације у складу са законом, поцаконским актима и штити их од неовлашћеног откривања, давања, коришћења, губитка или уништавања;
- 4) планира, организује и спроводи безбедносну заштиту својих активности, лица, објеката и докумената;
- 5) организује безбедносну заштиту објеката Министарства одбране и Војске Србије у иностранству и лица која су од стране Министарства одбране и Војске Србије службено упућена у иностранство;
- 6) штити опрему и средства која користи у раду од неовлашћеног приступа;
- 7) прибавља, развија и користи информационе системе, системе веза и системе за пренос података, као и средства за заштиту информација;
- 8) организује обуку припадника ВОА, организује специјалистичке курсеве, врши истраживања, формира архиве и објављује сопствена издања;
- 9) планира, организује и спроводи унутрашњу контролу рада припадника ВОА;
- 10) захтева од надлежних служби безбедности безбедносне провере правних и физичких лица када је то неопходно за обављање послова из надлежности ВОА утврђених овим законом;
- 11) планира опремање и врши набавку ствари за своје потребе;
- 12) обавља и друге послове из своје надлежности.

Припадници ВОА су официри, подофицири, државни и војни службеници и намештеници. На челу ВОА се налази директор чији мандат траје пет година. Директор руководи и координише радом службе, а за свој рад одговара министру одбране.

4. Регионалне службе безбедности

Битни стратешки и национални интереси Републике Србије превасходно су везани за Републику Србију и простор бивше Југославије. Целокупно политичко, привредно, демографско и друго деловање Републике Србије је у тесној вези са државама које су настале после распада Југославије. Од нарочите важности су државе у којима постоји блиска историјска повезаност са Републиком Србијом и у којима живи велик број припадника српске националности и верника Српске православне цркве. У константној атмосфери међудржавних борби и трвења, пројекције моћи различитих светских политичких центара и бројних политичких притисака и уцена, постоји константан изазов како бити у предности у односу на противника и адекватно деловати. При томе, посебну улогу у тим настојањима имају безбедносно-обавештајне службе. Мета напада обавештајног рада су најчешће државне институције, лица и организације које поседују информације и податке, који би били од важности за позиционирање и деловање државе у чије име се исти прикупљају.¹⁵ Као што чувени Сун Цу наводи „ако познајеш свог непријатеља и познајеш самог себе нећеш бити угрожен ни у стотину битака. Ако не познајеш друге а познајеш себе, изгубићеш једном и победити једном; ако не познајеш друге и не познајеш себе бићеш угрожен у свакој бици“.¹⁶ С тим у вези деловање српских служби безбедности је од изразитог значаја ради одбране српских виталних националних интереса. Поред српских служби безбедности, све суседне државе имају сопствене службе безбедности које су активне у Републици Србији и нарочито у региону. Велику улогу имају и стране службе безбедности великих и регионалних сила, које су у блиској вези и блиско сарађују са регионалним службама безбедности.

¹⁵ Радојица С. Лазић, Обавештајни рад и дипломатија, *Противречности глобализације и модели међународних интеграција*, Српска политичка мисао, 4/2016, стр. 246.

¹⁶ Сун Цу, Умеће ратовања, Београд, 2014, стр 84.

4.1. Хрватске службе безбедности

Међу најбитнијим регионалним питањима јесте однос Републике Србије и Републике Хрватске. Још од почетка рата у Хрватској 1991. године па до данас, Србија и Хрватска остају главни ривали на простору бивше Југославије. То је последица географских, економских, демографских, историјских и других бројних фактора. Ради остваривања својих геополитичких циљева, ове две државе се често ослањају на велике силе које традиционално имају супростављене стратешке интересе на Балкану.

Настанак хрватског обавештајног апарата је последица дугогодишње тежње хрватског фактора за потпуном независношћу и сецесионизма од Југославије. Корене тога налазимо у константним политичким трвењима и уценама између два светска рата, што је у крајњем делу резултирало стварањем Бановине Хрватске 1939. године. Затим Други светски рат, усташки покрет и стварање НДХ. Након другог светског рата и даље је био присутан хрватски сецесионизам, који је доживео врхунац током "Хрватског пролећа" 1971. године. Дезинтеграција СФРЈ, уз промене на геополитичкој сцени у свету, укључивање нових играча у борби за Балкан, даје ветар сецесионизму и коначно доводи до рата у периоду између 1991-1995 године.

Да би се разумела спољна политика неке државе, мора се сагледати њена геостратешка позиција. Геостратешку позицију одређују бројни фактори. Од демографских, економских, географских, војних, технолошких и других.

Садашње хрватске државне границе, настале су као продукт комунистичке идеологије и успостављања републичких граница у оквиру СФРЈ. У првој линији оне представљају брану српским морским интересима, односно брану за било какву пенетрацију српског фактора ка Јадрану и слабљења његове далматинско-личке осе. Како наводи Миломир Степић, облик Хрватске државе пушта се као отворена чељуст према БИХ и Срему те за Србију врло проблематичне. Међутим, овакве границе и територијална концепција су веома неповољне у геостратешком смислу за саму хрватску државу те представљају и изразиту сметњу за нормално функционисање привреде, државне управе, саобраћајне мреже, система насеља. Због свега тога Хрватска је принуђена на две ствари:

да води агресивну спољну политику према суседним земљама и друго, да се чврсто везује за спољне савезнике који јој могу помоћи вођењу такве политике.¹⁷ На самом почетку главног стратешког документа Републике Хрватске, односно Стратегије националне сигурности Републике Хрватске стоји: „Članstvom u Organizaciji Sjevernoatlantskog ugovora i Europskoj uniji ostvareni su važni vanjskopolitički i sigurnosni ciljevi te stvoreni uvjeti koji Republici Hrvatskoj omogućuju dodatne gospodarske, političke i sigurnosne razvojne prilike.”¹⁸

Да бисмо адекватно и јасно схватили деловање хрватске државе у региону као и целокупне спољне политике, најпре се мора схватити концепт и позиција њиховог историјског деловања. У теорији се то назива „Елементи дугог трајања“. Улога Хрватске државе и хрватског народа је иста у двадесет првом веку као што је била на почетку двадесетог века. Стварањем прве Југославије и прикључењем у државу територија које су насељавали Словенци и Хрвати, а које су биле мимо српског етничког простора — остварена су два циља. Најпре, створен је тзв. „Санитарни коридор“ који би најпре спречио ширење немачког утицаја и њено поновно јачање ка Средњој Европи и ка Јадранском мору. Други циљ је стварање мултиетничке државе, у којој би хрватски чинилац био својеврсни тег српском фактору и који би служио као унутрашњи обуздавач српског фактора. Таква југословенска држава би изгубила српски предзнак чиме би осим обуздавања Срба као најбронијег народа у овом пределу, уједно спречила руски продор ка Балкану. Обуздавање Срба је настављено и за време Другог светског рата, стравичним геноцидом од стране НДХ и потискивања српског фактора западно од Дрине. Напослетку, стварање друге Југославије, формирање република унутар СФРЈ заокружило је хрватску територију и на ефикасан начин скоро у потпуности потиснуло српски фактор на западно од Дрине. Данас, иако је знатно територијално, демографски, економски ослабљен српски фактор он још увек није доведен на ту меру у којој не би представљао претњу по интересе нама традиционално ненаклоњених великих сила. То иде под руку нама супростављених регионалних чиниоца, који у садејству напорно раде ка слабљењу српског чиниоца. У вези са тим, главни актери су хрватски и албански фактор који све време раде на дестабилизацији и слабљењу Србије те се њихова историјска улога изнова манифестује. Стога је деловање Хрватске државе, а самим тим и Хрватске службе врло агресивно према

¹⁷ Д. Пророковић, Геополитика Србије, Београд, 2015, стр. 802.

¹⁸ Стратегија националне сигурности Републике Хрватске, чл.1. (Народне новине, бр. 73/2017)

Србији. Службе безбедности јесу носилац и извршни апарат државе и државне политике. Информације до којих долазе, акције које предузимају имају кључни допринос у креирању дневне и дугорочне политике и борбе међу државама. Зато је разумевања геополитике и осталих фактора од пресудног значаја за успешно деловање служби безбедности.

Агресивна спољна политика Хрватске као и деловање њених служби безбедности у Србији је мултивекторско. Главни правац њиховог деловања усмерен је ка територији Војводине. Позивајући се на различите историјске чињенице, фабриковањем историје као и коришћењем посебног статуса који је територија данашње АП Војводине имала кроз историју, Хрватска настоји да дестабилизује овај део Србије. Најпре, инсистира се на територијалној и историјској посебности које Војводина има наспрам “Централне Србије”. Ове тежње Хрвата нису новина, већ су се јављале још у деветнаестом веку, а врхунац доживеле у двадесетом веку. Посебне аспирације су испољаване према Срему који се као клин уперује према Београду. За време Другог светског рата, НДХ је Срем и инкорпорирала у свој састав. Посебну, а по Србију кобну одлуку донеће комунистичке власти већ 1945 године када је и формирана АП Војводина. Временом је покрајина добија све већу аутономију унутар Савезне републике Србије, да би до врхунца дошло доношењем устава СФРЈ из 1974 године, на основу кога покрајина добија сопствени устав и фактички постаје равноправна са осталим републикама, односно постаје федерална јединица.¹⁹ Војводина се сагледава као простор који је некада био под влашћу Аустроугарске, као део континенталистичке и католичке сфере утицаја у којој су православни Срби били и остали стран и реметилачки фактор. Са својим демографским специфичностима и разноликошћу, Војводина може бити погодно тле за обавештајно деловање страних сила. Овоме иде на руку постојање хрватске националне мањине у Србији, чији су припадници махом настањени у Војводини.²⁰ Иако не многобројни, ипак представљају повољан фактор преко којег делује хрватска држава. С тим у вези, Хрватска игра на карту војвођанског сепаратизма и регионализма, посебно наглашавајући

¹⁹ Устав СФРЈ из 1974 године, члан 1. „Социјалистичка Федеративна Република Југославија је савезна држава као државна заједница добровољно уједињених народа и њихових социјалистичких република, као и социјалистичких аутономних покрајина Војводине и Косова које су у саставу Социјалистичке Републике Србије, заснована на власти и самоуправљању радничке класе и свих радних људи, и социјалистичка самоуправна демократска заједница радних људи и грађана и равноправних народа и народности.“

²⁰ Према попису становништва из 2011. године у Србији живи 57 900 Хрвата.

посебност ”војвођанског идентитета” и истицања некадашњег специјалног статуса Војводине.²¹ Овакав метод стварања нација који има потпору у регионализацији је више пута употребљен и усавршен над српским живљем. По правилу, носиоци сепаратних идеја су ”прозападно орјентисани”, чврсто идеолошки поборници ЕУ уз дозу аутошовинизма и антирусофилства. Посебна заступљеност данас се може уочити медијском и политичком животу где поборници сепаратизма који су махом интелектуалног и политичког миљеа на сваки начин раде на слабљењу веза између Војводине и Србије.²² Подршку за свој рад поред хрватске службе, имају и у међународним организацијама, разним НВО, медијским кућама и новинама, као и службама великих сила заинтересованих за овај простор, а у прву руку Немачке и САД. Други вид деловања се одвија у економској сфери. Потпуна повезаност и зависност од фабрика и капитала ЕУ, приватизације и продаја богатог земљишта странцима омогућују већи утицај и деловање страних држава како на становништво тако и на економију и политику. Агресивна спољна политика Хрватске према Србији се може такође уочити у присним везама Хрватске са тзв. Републиком Косово. Поред политичке подршке коју Косово добија од Хрватске, ту је и стална војна присутност контингента хрватске војске на Косову, који се у турбулентној 2021. године повећао.

При томе је важно нагласити да се њихове аспирације и активности усмеравају посебно на сремски и бачки део Србије, али и на територију БИХ, сматрајући је „троуглом“ који попуњава рањиви „меки трбух“ хрватске „потковице“.²³

При томе остаје упитно питање истинског помирења између два народа као и њихове евентуалне сарадње. Полазећи од тезе Самјуела Хантингтона и његовог концепта сукоба цивилизација, Срби и Хрвати остају на две различите стране цивилизацијског вектора. На територији где долази до укрштања више цивилизација, укрштања бројних интереса, на тзв. „веригама света“ мали је простор за заједничко наступање и историјско помирење. Поготово у надолазећим временима промена односа снага у свету, будућим сукобима и новим прекрајањима граница на Балкану. Једино питање у коме може доћи до

²¹ Д. Пророрковић, Претње регионалној безбедности и последице по геополитички положај Војводине, Београд, 2017, стр. 32.

²² В. Вученовић, Војводина кроз призму хрватске геополитике, Нови Сад, 2017, стр. 123

²³ М. Степић, Српски геополитички образац, Београд, 2019, стр. 242.

сарадње јесте у вези заједничких интереса у БиХ. С тим у вези се мора заједнички наступати према трећем, најмногољуднијем народу у БиХ, који је унитаристички оријентисан, а напослетку радити и на подели БиХ и интересних сфера унутар ње. С тим у вези, потребно је нагласити да је то само привремено, будући да српски фактор у БиХ, поготово његов западни део у Републици Српској остаје у геополитички и геостратешки незавидном положају, што ће хрватска и нама ненаклоњене силе покушавати да искористе.

Формално стварање данашњег хрватског обавештајно-безбедоносног апарата потиче пре распада бивше Југославије и непосредно пред рат. Први правни акт у том смислу је Закон о унутрашњим пословима од 21. децембра 1989. године и његове измене и допуне из 1990. године. Хрватски Сабор је 1991. усвојио нови Закон о изменама и допунама Закона о унутрашњим пословима, који је имао пресудан значај за даљу израде хрватског безбедоносно обавештајног апарата.²⁴ Изузетан, ако не и пресудан значај за независност Хрватске као и за настанак хрватског обавештајног апарата, дала је Савезна Република Немачка. Након уједињења две Немачке, она излази са својим новим геополитичким планом, који се ослања на старе стубове немачке моћи у Европи, а то је доминантан утицај у Средњој Европи и излазак на топла мора на југу. Немачки модел у којем су службе безбедности, осим Савезне обавештајне службе (БНД) по статусу ресорне и инкорпориране у Министарство одбране или у Министарство унутрашњих послова, организационо компатибилан моделу који је у почетним фазама креиран у Хрватској.²⁵ Даљи развој обавештајно безбедоносног система може се видети у периоду између 1997-2002. године. Тада су установљене бројне и ранолике службе безбедности и то: Уред за националну безбедност, Хрватска Обавештајна служба, Надзорна служба, Стожер осигурања и Полицијска академија; Безбедносно обавештајна служба; Обавештајна служба Главног стожера хрватске војске; Управа за обавештајно аналитичку делатност Министарства одбрае; Служба за заштиту уставног поретка и Обавештајно безбедоносна служба Министарства иностраних послова Републике Хрватске.

²⁴ М. Бајагић, Савремени обавештајно – безбедносни систем Републике Хрватске, Противречности глобализације и модели међународних интеграција, 3/2018, стр. 195.

²⁵ М. Трбојевић, Б. Свирчевић, Безбедносно обавештајни систем Републике Хрватске: Организација, надлежности и контрола, Београд, 2020, стр. 322.

Данашњи облик хрватски безбедносни систем стиче 2006 године. Тада је дошло до структурних и организационих промена. На основу Закона о сигурносно обавештајном саставу Републике Хрватске установљене су: Веће за националну безбедност, Уред већа за националну безбедност, Савет за координацију безбедносно обавештајних агенција, Завод за безбедност информацијских система, Оперативно технички центар за надзор комуникација (ОТЦ) , Безбедоносно обавештајна агенција (СОА), Војна безбедоносно обавештајна агенција (ВСОА).

Хрватска је 2000. године са НАТО алијансом потписала Партнерство за мир, а званично постала члан НАТО алијансе 2009. године. Тада долази до снажније повезаности са службама безбедности других чланица НАТО алијансе, веће сарадње и размене података. Имајући у виду стратешку опредељеност Хрватске ка потпуној интеграцији са ЕУ чија су чланица од 2013. године, интегрисаности у НАТО алијансу и заштити њених вредности и поретка може се закључити да ће та сарадња у наредном периоду само јачати што само по себи представља додатан изазов за Републику Србију. Такође, све се чешће говори о тзв. „Аутономији Европе“. То се превасходно односи на безбедносно-одбрамбени сектор и стварања Европских снага независних од САД и НАТО. Поред досадашње сарадње у оквиру НАТО алијансе, Интерпола и Еуропола, основан је и Обавештајни колиц у Европи са седиштем у Паризу који окупља државе чланице ЕУ, а све са циљем ефикаснијег рада, повезивања, сарадње и одговора на претње које су везане за ЕУ.

У свом последњем годишњем извештају, својственом годишњем информатору о раду и мисији хрватске обавештајне службе, као један од изазова по регионалну стабилност се наводи: "I dalje su prisutne pojave velikosrpskog ekstremizma u pojedinim državama susjedstva, a velikosrpska ideologija očituje se u poricanju teritorijalnog integriteta RH i susjednih država, pozivanju na obnovu tzv. Republike Srpske Krajine te netrpeljivosti prema drugim narodima ili negiranju njihova identiteta. Ovakve velikosrpske i ekstremističke poruke ponekad javno upućuju političke i medijske osobe iz susjednih država koristeći društvene mreže ili javne nastupe; U regionalnom kontekstu, pojedini nositelji državne politike u Srbiji promoviraju koncept „srpskog svijeta“ kao jedinstvenog srpskog političkog naroda, odnosno jedinstvene političke i državne zajednice svih Srba na jugoistoku Europe u kojoj svi Srbi trebaju

slijediti jedan politički smjer, onaj službenog Beograda. Promoviranje ovakvih ideja s vrha srbijanske vlasti dodatno destabilizira osjetljive međunacionalne i međudržavne odnose na jugoistoku Europe, posebice prema BiH i Crnoj Gori.“ Такође се наводи и:“ Nepostizanje srpsko-albanskog dogovora oko Kosova i dalje pridonosi nestabilnosti u regiji, a posebnu neizvjesnost na Zapadnom Balkanu uzrokuje društveni rascjep u Crnoj Gori u kojoj značajan dio političke moći zauzimaju stranke s protu-NATO, prosrpskom i proruskom orijentacijom nasuprot tzv. suverenističke prozapadne opcije.“²⁶ У оквиру извештаја јасно се види стратешка опредељеност Хрватске државе као и назначење опасности која прети Републици Хрватској. Обновљена српска држава уз повољне геополитичке околности представља ноћну мору за хрватску државу те се може очекивати наставак спољне агресије Хрватске према Србији.

4.1.1. Сигурносно обавештајна агенција (СОА)

Деловање СОА-е на подручју Републике Хрватске усмерено је на спречавање активности или радњи које се предузимају ради угрожавања Уставом утврђеног поретка, угрожавања сигурности државних тела, грађана и националних интереса путем:

- тероризма и других облика организованог насиља,
- обавештајне делатности страних обавештајних служби, организација и појединаца,
- екстремистичког организовања и деловања група и појединаца,
- угрожавања сигурности највиших државних службеника, заштићених објеката и простора,
- организованог и привредног криминала,
- неовлашћеног уласка у заштићене информацијске и комуникацијске системе државних тела,
- одавања класификованих података од челника и запосленика државних тела, научних институција и правних лица с јавним овлашћењима,
- других активности усмерених на угрожавање националне сигурности.

²⁶ Јавно извјешће Сигурносно обавјештајне агенције 2020/2021, стр. 28.

СОА прикупља, анализира, обрађује и оцењује податке политичке, економске, научнотехнолошке и сигурносне и природе који се односе на стране државе, организације, политичке и привредне савезе, групе и особе, нарочито оне који указују на намере, могућности, прикривене планове и тајна деловања усмерена на угрожавање националне сигурности, односно податке који су од значаја за националну сигурност Републике Хрватске.²⁷

4.1.2. Војно сигурносно обавештајна агенција (ВСОА)

ВСОА се јавља као војна обавештајна агенција која је у склопу Хрватског министарства одбране. Обавља обавештајне и контраобавештајне активности унутар државе и у иностранству. Основана је 2006. године доношењем Закона о сигурносно-обавештајном суставу и представља следбеника Војно сигурносне агенције (ВСА).

4.2. Службе безбедности Босне и Херцеговине

Територију коју данас чини Босна и Херцеговина је одувек пратила комплексна политичка ситуација. Она се следећи теорију о сукобу цивилизација о којој је писао Самјуел Хантингтон налази на размеђи између истока и запада, на сукобу три цивилизације (западне, источно православне и исламске). Најпре као линија раздвајања Западног и Источног римског царства, граница између византијско православне и западно католичке цивилизације, а потом и гранична линија Османлијског царства. Сваки историјски период је на ову земљу оставио свој траг и своје наслеђе. То је довело до велике разноликости у демографском и културолошком смислу. Као гранична линија, увек је била од велике војне и стратешке важности. По модерну српску државу, она добија на изразитом значају од периода између 1875-1914. године. Вакум моћи који је остајао иза опадајућег Османлијског царства утркивале су се да попуне Велике силе. Као најближа и држава са највећим претензијама на Босну и на Херцеговину била је Аустро-Угарска. По окончању Великог рата, Босна и Херцеговина коначно излази из периода страног

²⁷ Закон о сигурносно-обавештајном суставу Републике Хрватске из 2006, чл.23.

управљања те постаје саставни део заједничке југословенске државе. То је потрајало све до дезинтеграције Југославије и рата у периоду од 1992-1995. године. Рат је завршен потписивањем Дејтонског мировног споразума 1995. године којим се ствара независна држава Босна и Херцеговина коју чине два ентитета (Република Српска и Федерација Босна и Херцеговина) и три конститутивна народа (Срби, Бошњаци и Хрвати).²⁸ Као и у већем делу историје, Босна и Херцеговина данас представља полигон за сучељавање бројних светских и регионалних држава. За овај регион су заинтересоване тзв. атлантистичке силе, Европска унија на челу са Немачком, Русија, али и у све већој мери Турска и друге државе исламског света.

Паралелно са почетком ратних дејстава у Босни и Херцеговини, настају и посебни обавештајно безбедносни системи зараћених страна. Најпре су бошњачка и српска страна створиле своје безбедносно обавештајне апарате, док је хрватска страна након коегзистенције са бошњачком од 1993. створила сопствени безбедносно-обавештајни апарат.

Анексом 4 Дејтонског споразума, односно Уставом Босне и Херцеговине у надлежности Босне и Херцеговине су: спољна политика; спољнотрговинска политика; царинска политика; монетарна политика; финансирање институција и међународних обавеза Босне и Херцеговине; политика и регулисање питања имиграције, избеглица и азила; провођење међународних и међуентитетских кривичноправних прописа, укључујући и односе са Интерполом; успостављање и функционисање заједничких међународних комуникацијских средстава, регулисање међуентитетског транспорта и контрола ваздушног саобраћаја.²⁹ Сва остала питања остала су у надлежности ентитета. Све то доводи до комплексног политичког система са честим сукобима надлежности између БИХ и ентитета, између самих ентитета, ентитета и кантона, али и између самих кантона.

Следствено томе, безбедносно обавештајни систем остаје у надлежности ентитета, односно сваки ентитет има право на своју војску, полицију, безбедносне службе и друге органе безбедносног система. Имајући у виду неповољну геополитичку ситуацију у којој

²⁸ Преамбула Устава Босне и Херцеговине (Службени гласник БИХ, бр. 25/2009 – амандман 1).

²⁹ Устав Босне и Херцеговине, (Службени гласник БИХ, бр. 25/2009 – амандман 1), члан 3.

се наша Србија почетком двадесет првог века, униполарни свет, као и низ наметнутих одлука међународне заједнице као и Високог представника у БИХ³⁰ дошло је до предаје низа надлежности са ентитета на Босну и Херцеговину. Међу првим у низу неповољних одлука било је стварање Дистрикта Брчко 2001. године. Дистрикт Брчко се води као посебна територијална јединица, одвојена од 2 ентитета, са сопственим органима власти и полицијом. Територија Дистрикта од кључне је важности за Републику Српску и читав српски народ. Реч је о уском делу територије који повезује западни и источни део Републике Српске, те с тим и једна од најзначајних стратешких тачака у Босни и Херцеговини. Одсецањем дистрикта, западни део Републике Српске са Бања Луком бива потпуно одсечен од источног дела и од Србије те с тим и тешко одбрањив. С тим у вези су и константни захтеви бошњачке стране у ратним преговорима око статуса Брчког округа, јер поред пресецања Републике Српске на два дела, од значаја је и због повезивања Централне Босне и градова Тузле и Зенице, који су већински насељени Бошњачким становништвом, са реком Савом.³¹

У периоду од 2002. до 2004. године донета је одговарајућа законска регулатива на основу које су основане нове обавештајно-безбедносне установе на нивоу државе БИХ, а поједине обавештајно-безбедносне установе РС и ФБИХ су интегрисане.³² Најбитнија новина је оснивање Обавештајно сигурносне агенција (ОСА) 2004. године. Тиме долази до интеграције безбедносних служби ФБиХ и РС. Спајањем ОБС РС и ОСС ФБиХ долази до формирање централне обавештајне службе БИХ.

Питање Босне и Херцеговине, односно питање Републике Српске је кључно национално питање Републике Србије и српског народа. Изазови са којима се Република Српска сусреће у двадесет првом веку су многоструки. Најпре, као главна претња опстанку РС јесте координирана акција међународне заједнице и центара моћи у Сарајеву у циљу смањења надлежности ентитета и њиховог пребацивања на Сарајево, односно већем унитаризму БИХ. То иде на руку пре свега Бошњачком фактору у БИХ који би на

³⁰ Представник Организације уједињених нација који је у функцији надзора над спровођењем Дејтонског мировног споразума.

³¹ М. Радаковић, Ставови босанских муслимана према мировним решењима током ратних сукоба у БИХ, Београд, 2018, стр 329.

³² М. Трбојевић, Организација и надлежности обавештајно безбедносног система Босне и Херцеговине, Београд, 2019, стр 108.

тај начин преузео у потпуности све полуге власти и моћи и тиме ослабио друга два конститутивна народа у БиХ. Тај курс по правилу следе силе трансатлантизма, односно Сједињене Америчке Државе и Велика Британија. Што се тиче деловања Немачке, остаје нејасно њихово сврставање у вези питања унитаризма БиХ. Будући да су Немачка и Високи представник за Босну и Херцеговину, који је под знатним утицајем Немачке, изразито настројени против Републике Српске, то иде на руку муслиманима у БиХ. Међутим, постоји подршка традиционалним партнерима Хрватима у остваривању њихових права у оквиру Федерације БиХ, те се може закључити да Немачка игра двоструку игру у БиХ. Све већи утицај на друштвене прилике у БиХ има ислам. Турска, која са својом концепцијом "Неоосманизма", као главног савезника у овом делу Европе види муслимански живаљ. Са традиционално добрим односима са босанским муслиманима и активним деловањем турске обавештајне службе на овом простору, настоји да се наметне као један од главних чиниоца за решавање најбитнијих питања. Борба исламских сила за утицај међу исламским становништвом видљива је и унутар БиХ. Као приметан је и утицај вехабистичког покрета чији је покровитељ Саудијска Арабија. Простор БиХ је један од полигона за борбу за примат у исламском свету који воде Турска и Саудијска Арабија.

Главни изазов за Србију јесте очување Републике Српске и њених дејтонских овлашћења. Даље попуштање, разовлашћивање и маргинализација Републике Српске, али и босанских Хрвата, води ка даљој унитаризацији и исламизацији државе. То може да представља суштинску претњу по виталне интересе Србије. Наставком овог процеса, Србија би изгубила своје последње и једино упориште западно од Дрине. Заштита српских интереса и Републике Српске у све турбулентнијем свету постаје посебан изазов за српски народ.

Питање опстанка и функционисања БиХ је нарочито актуелизовано у 2021. години након доношења Закона о негирању геноцида, али и у вези питања реформе изборног закона. Оно што јесте видљиво, је сарадња или у најмању руку "ненападање" српског и хрватског чиниоца у вези постојеће кризе, што може бити својеврсан предзнак за даље наступање у унутрашњим стварима БиХ. Ствари додатно компликује ескалација рата у Украјини што ће изазвати веће обавештајно деловање на простору БиХ, веће војно

присуство држава чланица НАТО алијансе и све веће притиске на Републику Српску и њено политичко вођство.

4.2.1. Обавештајно сигурносна агенција (ОСА)

ОСА је цивилна обавештајна агенција која има статус правног лица са седиштем у Сарајеву. Она је одговорна за прикупљање, анализирање и дистрибуцију обавештајних података у циљу заштите сигурности, укључујући суверенитет, територијални интегритет и уставни поредак Босне и Херцеговине.³³ Централно седиште ОСА се налази у Сарајеву, док су регионална седишта распоређена у Бањалуци, Мостару и Брчком. Структура запослених треба да одговара националној структури БИХ утврђену по последњем попису становништва.³⁴ Агнeciја подлеже надзору Вјећа министра и Парламентарном надзору.

4.2.2. Државна агенција за истраге и заштиту (СИПА)

Државна агенција за истраге и заштиту је наследник Агенције за информације и заштиту која је настала 2002. Године када је донет Закон о агенцији за информисање и заштиту. 2004. године донет је Закон о државној агенцији за истраге и заштиту када је основана СИПА. Име вуче из енглеског језика, те представља скраћеницу од “ State Investigation and Protection Agency”. Налази се унутар Министарства безбедности, а за разлику од претходне Агнeciје за информације и заштиту има полицијска овлашћења. Седиште СИПА је у Источном Сарајеву, а регионални центри су у Бања Луци, Мостару и Тузли.

Послови из надлежности СИПА-е су: спречавање, откривање и истрага кривичних дела из надлежности Суда Босне и Херцеговине, а посебно: организованог криминала, тероризма, ратних злочина, трговине људима и других кривичних дела против човјечности и вриједности заштићених међународним правом, те тешког финансијског криминала; прикупљање обавјештења и података о кривичним делима из тачке 1. овог

³³ Закон о Обавештајно-сигурносној агенцији Босне и Херцеговине, чл. 1.

³⁴ Закон о Обавештајно-сигурносној агенцији Босне и Херцеговине, чл. 36.

става те праћење и анализа безбједносне ситуације и појава које погодују настанку и развоју криминалитета; пружање помоћи Суду и Тужилаштву Босне и Херцеговине у прикупљању обавјештења, те извршавање налога Суда и Главног тужиоца БиХ ;заштита свједока; спровођење међународних споразума о полицијској сарадњи и других међународних инструмената у њеној надлежности; криминалистичка експертиза;остали послови прописани законом и другим прописом.³⁵

4.3. Службе безбедности Црне Горе

Након одржаног референдума 2005. године, Црна Гора излази из државне заједнице СЦГ и постаје самостална држава. Тада се коначно и формално завршава било који облик југословнске интегралне државности. Исто тако, то је и последњи корак у неутралисању српског поморског вектора, односно последњи корак у удаљавању српске државе и српског народа од мора и слабљења њене геостратешке позиције. Србија од тада постаје „landlocked country“ што се у геополитичком погледу сматра огромним хендикепом. Процес стварања црногорске државности који је одвојен од српства, кренуо је за време Другог светског рата, а наставио се након њега за време комунистичке владавине. Паралелно са стварањем црногорске државности, радило се и на стварању и јачању црногорске националности. То су биле две стране медаље које би дефинитивно преокренуле политички курс црногорске државе и сврстали је у табор "Трансатлантизма". До тада, просрпски орјентисана Црна Гора не би се могла у потпуности интегрисати у западне институције те би могла да представља продужену руку Србије и руску луку на топлим мору. Иако је процес „десрбизације“ кренуо за време Другог светског рата и под италијанском окупацијом, те комунистичком владавином, раду Милована Ђиласа и других комунистичких идеолога, прави замах доживљава у периоду непосредно пре независности, а нарочито и агресивно након стицања независности Црне Горе. Постепено, у време константних политичких трвења и политичких сукоба, снаге око Мила Ђукановића су оствариле превагу и почеле са убрзаним процесом одвајања од Србије. Кренуло се ка стварању и афирмисању црногорске нације, а касније и стварању

³⁵ Закон о државној агенцији за истраге и заштиту, (Службени гласник БиХ,бр. 27/2004, 63/2004, 35/2005, 49/2009 і 40/2012) – члан 3.

црногорског језика. Последња етапа у стварању и заокруживању црногорског етноса, је стварање непризнате црногорске православне цркве. На тај начин би се створили сви предуслови за коначни, историјски разлаз са Србијом и стратешке преорјентације. Главни носиоци ове антисрпске борбе су чланови Демократске партије социјалиста (ДПС), која је својеврсни следбеник КПЈ, а на челу са Милом Ђукановићем. Несумњив је допринос страних сила у овом инжињерингу чију безрезевну подршку је имао Мило Ђукановић. Посебну улогу у тој борби која ће добијати и сецесионистички и идентитетски карактер имале су САД, које су само у 2001. години за подршку Ђукановићу по наводима Вилијама Монтгомерија, бившег америчког амбасадора у Београду, Црној Гори, у виду помоћи, уплатила 87 милиона долара.³⁶

Што се тиче служби безбедности Црне Горе, 2005. године донесен је Закон о агенцији за националну безбједност. На основу њега се оснива Агенција за националну безбједност у виду цивилне службе безбедности којој је поверено вршење обавештајно-безбедносних послова. Она представља наследника Службе државне безбедности који је деловао у оквиру Министарства унутрашњих послова Црне Горе. Седиште агенције је у главном граду Подгорици. За свој рад је одговорна Скупштини Црне Горе.

³⁶ Момчило Суботић, Идентитетска питања Црне Горе, Београд, 2020, стр. 28.

5. ГЕОПОЛИТИЧКЕ КОНЦЕПЦИЈЕ ВЕЛИКИХ СИЛА НА БАЛКАНУ

Током историје за регион Балкана су традиционални били везани интереси различитих великих сила. Балкан је одувек био поприште борби између великих играча који су на различите начине пројектовали своју моћ на овом простору. Почев од грчког, односно хеленског утицаја, затим римског, а у новије време утицаји германских сила, османлијског царства, а потом и руског, енглеског и романског утицаја. Утицај сваке од ових сила је за собом оставио траг на односе унутар овог простора, а утицај неких од ових је још увек изразит и значајан.

За регион Балкана су заинтересоване бројне светске и регионалне силе које су изразито активне на овом простору. Међутим, деловање неколицине држава има немерљиву тежину. Реч је о државама које су традиционално заинтересоване за овај простор и чије деловање је најактивније, а то су: Сједињене америчке државе, Велика Британија, Немачка, Русија и Турска. С тим у вези свака од ових држава наступа са својом спољнополитичком доктрином, односно геополитичком концепцијом које се у теорији наводе различитом терминологијом. У раду ће се наводити најчешће коришћена терминологија у геополитичкој теорији. Разумевање стратегијских праваца, као и историјског деловања и интереса

5.1. Трансатлантизам

Корене трансатлантизама можемо тражити у временима велике експанзије Британског царства, ширење њихових колонијалних и економских интереса и борбе са другим великим силама за превласт у свету. Главни интерес Велике Британије као маритимне земље, односно земље чисте таласократске³⁷ концепције је пројекција моћи на светским морима. У вези са тим, кључна је њихова доминација у светским морима, ободним деловима европског континента, као и контрола светских мореуза и трговачких праваца. Регион бивше Југославије, шире гледано Балканско полуострво, представља природну копчу између Европе и Мале Азије. Његов излазак на Црно, Јадранско,

³⁷ Таласократија означава термин којим се дефинишу државе претежно поморске оријентације.

Мраморно, Егејско и Средоземно море даје му на значају у оквиру спољне политике Британске империје. Као простор са кога се на директан начин може угрозити доминантан положај Британске империје у Средоземљу, а самим тим и осакатити њихова преококеанска трговина. Будући да Британија није имала јако упориште на Балкану, војно присуство и поузданог партнера међу народима Балкана, њено деловање се сводило на конспиративне и тајне акције, политичке уцене и трговину. Стога, јасно је уочљив интерес Британије у очувању стагнирајуће и опадајуће Отоманске империје на Балкану. Очувањем „Болесника на Босфору“ спречило би се ширење и надирање традиционалних непријатеља и светских супарника Британије, а то су пре свега Руско царство и германски фактор, оличен у Аустро-Угарској, а од 1871 године у Немачкој царевини. Залагањем за османске интересе у међународној политици, политичким круговима, подмићивањем њених званичника, економским притиском, давањем кредита и на друге начине, она је све више приближавала Османско царство к себи, а самим тим и штитила своје интересе. Када је пропаст постао ипак неминован, Британија се окренула деловању према новоствореним државама Балкана, где је као и остале велике силе тежила да наметне свој интерес на Балкану и инкорпорира га у своју велику стратегију.

Главна доктрина Британске спољне политике јесте превласт над светским морима и океанима. Будући да је дуго било изолована од централних дешавања на европском континенту, Велика Британија је процватом међународне трговине, прекоморским освајањима и коришћењем технолошких достигнућа успела да се наметне прво као равноправан, а затим и као доминантан играч на светској политичкој сцени. Посебност њеног географског положаја који је оличен у острвској изолованости од територијалних дешавања, омогућили су Великој Британији да у потпуности развије своје поморске капацитете, те своје територијално и економско проширење тражи на мору.³⁸ Други циљ британске спољне политике је да се по сваку цену одржи равнотежа снага у Европи. На тај начин се спречава јачање неке од европских континенталних сила и стварање њене хегемоније у Европи, што би значило и директну опасност по британска острва као и по њене трговачке путеве од којих зависи и опстанак Британије као велике силе. Стога, већ дуже од два века, Британија на све начине покушава одржати „статус кво“ и не дозволи

³⁸ The Influence of Sea Power Upon History, 1660-1783, A. T. Mahan, September 26, 2004 ,Most recently updated: November 19, 2007, p.29.

својим традиционалним телурократским ривалима могућност преузимања примата у тој геополитичкој борби као ни шире удруживање телурократских сила, а у првом реду осовине Берлин-Москва. Као што Чедомир Попов наводи „Само тако ће Велика Британија моћи да у критичним тренуцима игра улогу арбитра у европским пословима“³⁹

Ствари су се драстично промениле након Другог светског рата. Начета за време Првог светског рата, а изнурена и драстично ослабљена Британска империја није успевала да одржи предратно колонијално царство, као и доминатну позицију на светским морима. Та улога је сада припала Сједињеним америчким државама. Поновни повратак на светску геополитичку сцену Велике Британије наговестио је "BREXIT". Нespoјива са традиционалном британском политиком и таласократском орјентацијом, интеграција Велике Британије у ЕУ је носила низ специфичности и супротности. У сенци те интеграције лежи сукоб између Немачке и Велике Британије, где је Немачка имала економски примат и главну моћ одлучивања у ЕУ. Успостављањем нове стратегије под називом “Глобална Британија”⁴⁰, Велика Британија настоји да поврати улогу велике силе и стратешким партнерством са САД шири свој утицај на светским морима и трговинским путевима. При томе се ослања на сарадњу са државама Комонвелта и на тзв. “Англосферу”⁴¹. Посебна пажња се при томе поклања Инфо-Пацифичком региону, који добија све већу глобалну улогу. Као главно путно и трговинско чвориште, овај регион је од круцијалног значаја за трансатлантистичке силе и будућа зона конфликта са нарастајућом Кином.

Моћ Сједињених Америчких држава постепено је расла након грађанског рата, рата са Мексиком и унутрашњом консолидацијом. Земља богата ресурсима, са демографским потенцијалом, успела је да дође у ред светских сила и пројектује своју моћ споља. Чувена Монроова доктрина ограничавала је спољне интересе САД на два америчка континента, који су се сматрали њеном искључивим зоном интереса. Друга геополитичка артерија САД је Пацифик на основу кога се Америци отварају путеви ка Азији и контроли широких морских пространа. Вреди споменути и да је у САД дуго преовладала

³⁹ Ч. Попов, Од Версаја до Данцинга, Београд, 2015, стр.111.

⁴⁰ Global Britain in a competitive age, HM Government, march 2021, p.14.

⁴¹ М. Тодоровић, И. Марковић, Међународни економски и геополитички односи у 21. веку, Ниш, 2020, стр. 146.

струја изолационизма, односно немешања у Европске послове. То ће се делом променити уласком у Први светски рат, а у потпуности уласком САД у Други светски рат. Победом у рату, војном експанзијом, могућношћу уцене према бившим савезницима, али и страх остатка света од ширења комунизма и СССР-а, отвориле су врата за политичку и војну доминацију САД која траје до данас. Стварање НАТО- Блока, Маршалов план и остали пројекти само су још више учврстиле позицију САД као доминантне силе која је наследила политику Велике Британије о управљању морима и обуздавању телурократских сила. Велика Британија, будући да је усмерена ка морима у свим сферама свој постојања, а узевши у обзир неку врсте повезаности са САД, постепено је постала главни њихов савезник у светској политици, где је у блиском деловању са САД видела свој интерес.

Интерес САД на Балкану идентичан је интересу Велике Британије. На сваки начин спречити продор телурократске источне силе, Царске Русије, СССР-а, а данас Руске федерације. Кроз ову призму се и може објаснити деловање англосаксонских сила на овом подручју. Наиме, гледано из угла српског фактора, Срби су реметилачки фактор на Балкану по њихове интересе. У корену телурократски настројени, православни, словенског порекла, са великом повезаношћу са Истоком, односно Русијом, Срби представљају сметњу “Запада” у њиховом крајњем циљу, а како то Николас Спајкман симболички назива “прављење анаконде” око Русије и њеном сузбијању. Стога је битно на све начине обуздавати српски фактор у овом региону. То се може видети за време Балканских ратова, након првог светског рата и прављења прве Југославије, затим стварања друге Југославије, а на крају и у њеном разбијању, бомбардовању СРЈ и до данас. Пресудну улогу овде имају обавештајне службе. Превасходно ту је реч о МИБ и ЦИА које су понеле велик део задатка разбијања српског фактора и његовог ограничавања. Да би деловање било успешно, треба постојати синтеза деловања различитих елемената. Најпре, офанзивно и суберзивно деловање обавештајне службе стране велике силе. Реч је о организатору и координатору, финансијеру свих акција у страни држави. Затим, у раду им помажу обавештајне службе суседних непријатељски настројених држава. И на крају, унутрашњи, домаћи фактор који суделује у раду. Разним методима, до регрутовања рајетинских профилисаних квазинаучних елита и пропагандног обликовања аутошовинистичког јавног мишљења, до инсталирања „Империји“ лојаних политичких вођства и изнуде пропаздане оријентације економско-војним средствима-

„тартгетираним“ државама и народима не само да је директно угрожаван суверенитет и територијални интегритет већ је и наметан став да је то нормално, пожељно и у складу са тзв. Креативним схватањем националног интереса. Србија, Срби и српске земље у целини постали су за такав механизам одличан пример.⁴² Коришћење тзв. „Меке моћи“ представља главни механизам у подривању националних интереса и утицаја у унутрашње односе. При томе се користе различите методе, почев од медијских, новинских, коришћењем различитих невладиних организација, коришћењем технолошких компанија и на бројне друге начине.

5.2. Евроазијство

За разлику од трансатлантизма који је изразито таласократске концепције, Евроазијство је телурократског карактера.⁴³ Моћ мора и моћ копна овде стоје у вечној борби и ривалитету. Сликвито је објаснио “Карл Шмит”, борба Бехемота и Левијатана. За разлику од трансатлантизма који своју моћ манифестује контролом мора и морских праваца, обода континетна и мореуза, Русија као носилац идеје Евроазијства својом масовном територијом и позицијом у Евроазији пројектује своју моћ копненим путем. Реч је о идеји интеграције простора који уже гледано представља простор некадашње сфере утицаја Руског Царства, а касније СССР-а. Русија као светска сила у оквиру свог концепта Евроазијства покушава да створи своју интересну сферу и свој ”свет“, независан и другачији од Западног. Отклон од Запада и даље удаљавање Русије биће видљиво у временима која долазе. Коначном расцепу односа допринело је избијање рата у Украјини. Самјуел Хантингтон наводи ”Ако Русија постане западна, православље престаје да постоји”.⁴⁴

Ободно место у концепцији Евроазијства представља Балкан. Вековни руски сан био је излазак на топла мора и ширење утицаја у Малој Азији и на Балкану, а најпосле контрола Константинопоља и Босфора. Падом руске моћи, смањиле су се и њене претензије. Примарни циљ јесте остваривање зоне утицаја у бившим совјетским

⁴² М. Степић, оп.цит. стр. 176.

⁴³ Телурократија је термин којим се означавају државе претежно копнено-континенталистичке оријентације.

⁴⁴ The clash of civilisations and the remarking of world order, Samuel. P. Huntington, p. 139.

републикама и консолидација моћи унутар Русије и њених спољних граница. Поред регионалне моћи, Русија је задржала статус светске силе, односно могућност да делује у свим или већем делу регија света. Као један од бројних полигана борби великих сила је и Балкан. Традиционално гледано, Балкан за Русију представља излаз на топла мора. Будући да су се односи снага крајем двадесетог века и у двадесет првом променили, то се манифестовало и у руској стратегији на Балкану. Распадом Совјетског Савеза и пропашћу Варшавског пакта, врата Средње и Источне Европе су се отворила за утицај англосаксонских сила и Немачке. Драстичну промену на односе на Балкану произвело је примање у НАТО Бугарске и Румуније 2004. године и примање у ЕУ истих држава 2007. године. На тај начин је још више блокиран руски утицај на Балкану, а границе НАТО пакта приближене Русији и борба пренета на Украјину као последњи ступањ у окруживању Русије у Европи. Будући да су се сада Бугарска и Румунија налазиле иза лимеса, активност руске спољне политике и деловање њихових служби промениле су начин активности. Ради очувања виталне позиције у Црном мору, Русија мора да парира НАТО пакту и скупља информације о њиховим активностима на истоку Европе. Стога, деловање служби у Румунији као истакнутом бастиону НАТО пакта на истоку и Бугарској, земљи за коју је Русија традиционално заинтересована је нужно. (прикупљање информација о војсци, политичка подршка изразитим личностима, економски утицај, јужни ток...). Када је реч о Србији и региону бивше Југославије, однос Русије је негде другачији. У концепцији Еуроазијства, овај регион има ободну улогу, те није јасно предвиђена његова улога. Такође, како се граница НАТО пакта све више приближава Русији, то је Србија све више удаљенија од Русије физички, те остаје као острво окружено НАТО државама и као држава са највећим руским утицајем. Поред економских интереса који се манифестују преваходно у енергетском сектору, Русија може искористити свој утицај за дестабилизацију овог региона који је у интересној сфери САД и ЕУ. Као и на источном Балкану, деловање руских служби је активно и у овом региону. Сарадња са традиционално русофилски настројеним покретима и партијама, истакнутим појединцима, члановима највиших политичког и војног врха и на друге начине, Русија успева да оствари значајан политички утицај у Србији и Републици Српској, док је у другим државама лимитиран те се претежно своди на економски утицај. Драстичну промену доноси избијање рата у Украјини од чијег исхода ће зависити даље преобликовање света и

Европе. Дубоки одједи рата и његових последица ће се осетити и на односе на Балкану. У новом антагонизму између Русије и држава чланица западног блока, јавиће се притисак „хладноратовског“ сврставања и бирања између сукобљених страна. Посебно тежак притисак ће бити на Републици Србији услед њене званичне војне неутралности и посебних веза које има са Руском федерацијом, али и на Републици Српској и њеној аутономији у склопу БиХ.

5.3. Европски континентализам

Што се тиче ове геополитичке концепције, она је ослоњена на германску геополитичку школу. Немачка као држава и немачки народ су традиционални телурукратски настројени. Смештени змеђу романске и англосаксонске културе са једне и истока оличеног у руско словенском утицају, немачки етнос је формирао своју зону утицаја у Средњој Европи. Почев од настанка Светог римског царства, па до формирања Хабзбуршке монархије, Пруске, а потом и уједињења у Немачко царство, немачки етнос је био доминантан те постепено остваривао потпуну политичку и економску контролу над пределом Средње Европе. Након формирања држава-нација, уједињењем Немачке и блоковском поделом великих сила, поставило се питање ширења германског утицаја и њихове експанзије. Изворно гледано, Немачки континентализам је у сукобу како са Атлантизмом и Француском тако и са другом телурукратском силом, односно Русијом. С тим у вези су и две доктрине деловања Немачке. Прво, сукоб и ривалство са Истоком, на којем они виде могућност територијалног и економског ширења. Пример за то је напад Немачке на СССР 1941. године. Друга, дијаметрално супротна, сарадња са истоком, подела интересних сфера утицаја на истоку Европе и Балкану и отпор таласократским силама. У разним историјским епохама, две концепције су се смењивале. Након Немачке катастрофе 1945. године, историјска присутност Немачке и њен утицај у Средњој Европи и шире достижу њен минимум. Ипак, у страху од СССР-а и његове експанзије, Немачки фактор се није могао у потпуности дезинтегрисати. Уследила је економска обнова Немачке под контролом САД која је постала граница између два блока. Ствари су се битно промениле падом берлинског зида и Уједињењем Немачке. Иако још увек политички и војно зависна од САД, Немачка се изборила за самостално деловање.

Уследила је економска пенетрација у Средњу и остатак Европе за шта је погодно тле дала организација ЕУ и традиционалне историјске везе Немачке са овим простором. Ова судбина није заобишла ни Балкан, који је одувек и у свим концепцијама био у германској сфери утицаја.

Балкан се сагледавао као капија ка Малој Азији и Немачки продор ка топлим морима и мореузима. У свим геополитичким трговинама и поделама, он је увек остајао у већем или потпуном делу у немачкој сфери утицаја. С тим у вези је и велики утицај Немачке у разбијању Југославије. Наиме, немачка спољна политика и њене службе су на све начине у садејству са англосаксонским силама радила на разбијању Југославије. Немачки интерес је у остваривању контроле над традиционално њима окренутим просторима (Хрватска и Словенија) и остваривању што већег утицаја над другим делом Балкана (БИХ, Црна Гора и Србија). Независношћу тих држава мења се њихов геополитички дискурс и оне бивају лакше апсорбоване у средњоевропски континентализам и ЕУ. ЕУ добија излаз на топла мора, продор на југ, остварују економску зависност тог простора и контролу Дунавског басена који је међу главним циљевима немачке геополитике. С тим у вези се и објашњава знатна обавештајна подршка, економска као и војна подршка коју је Немачка дала пре свега Хрватској у ратовима деведесетих. Немачке службе су биле активне и у самој СРЈ кроз подршку албанског фактора, продора невладиних организација, финансирање и организовање опозиционог блока у СРЈ, али и регионалне дестабилизације СРЈ. У вези ове концепције се Србија и Срби виде као реметилачки фактор немачким интересима. Традиционално окренути ка истоку, као најмногољуднија и државотворна нација, Срби се морају обуздати и према њима се применити иста метода окруживања као са Русима. То објашњава НАТО бомбардовање, подршка војвођанским сецесионистима у сарадњи са Хрватском службом, подршка Косову, али и муслиманском фактору у БИХ и Рашкој области. Уз економску зависност Србије од Немачке, окружења које је економски и политички кроз ЕУ у тесној вези са Немачком, остаје питање могућности Србије за њено стратешко опредељење ван ове концепције. Како Душан Пророковић наводи: „не може са немачком политиком, а не може без немачке економије“.⁴⁵

⁴⁵ Д. Пророковић, *Геополитика Србије*, оп.цит. стр. 589.

Међутим, у двадесет првом веку се јавља извесан простор за српско стратешко питање. Униполарност која је постојала након пропасти СССР и постојање САД као искључивог хегемона у светским односима, полако слаби и друге силе добијају простор за „своје место под сунцем“. Најпре, јављање Кине као нове светске силе и њихова политичка и економска пенетрација у остатку света доводи до пребацивања тежишта на Индо- Пацифички регион те самим тим и заузетост нама ненаклоњених великих сила тим регионом. Ту је и повратак Русије као традиционално светске силе и ширење њеног утицаја на територије бившег СССР-а. Али оно што је нарочито уочљиво јесте регионализација у свету и јављање нових регионалних сила и геополитичких играча. Све то доводи до нових политичких односа у свету, али и пренапрегнутости САД у међународним односима. С тим у вези је и стратешка аутономија Немачке. Питање Европе је круцијално питање у вези одржања досадашег светског поретка. Европа за САД представља главну копчу у њиховој светској доминацији. Стварање јачег партнерства између Париза и Берлина, евентуално и Рима, дезинтеграција НАТО алијансе, и већа аутономија ЕУ довела би до тога да се традиционално наступање ЕУ у светским односима битно промени, што би за односе у региону имало знатне последице. Главни циљ политике Велике Британије је одувек био очување равнотеже снага на европском континенту. С тим у вези је и спречавање сваке осовине њима ривалских сила које би могле да угрозе њене интересе. Стога, главна претња за трансатлантизам представља осовина Берлин-Москва, коју су кроз историју и сада на све начине покушавали зауставити. Извесни су покушаји дистинкције Немачке од САД, пре свега кроз енергетску сарадњу са Русијом, која је за Немачку од виталног интереса (40 посто енергената увози из Русије), кроз област трговине, али и сигурносно безбедоносне политике источне Европе. Налажење компромиса између Москве и Берлина у крајњој линији би се могло повољно одразити на целокупан положај српског народа и државе. Међутим, реч је о елементима дугог трајања који се тешко мењају што се може уочити и у актуелној ситуацији у Источној Европи у вези Украјине. Главни геополитички проблем Немачке представља недовољна самосталност у одбрани својих интереса. Најпре када је реч о војно безбедносном домену, Немачка као и цела ЕУ ослоњена је на НАТО савез. Такође и у економском домену, бројни притисци и интересне групе трансатлантистичке залеђине утичу на постављање и деловање Немачке. То је јасно уочљиво у вези дешавања поводом

гасовода Северни ток 2 који директно повезује Немачку са руским изворима енергије. Санкције и опструкције у изградњи као и пуштању у погон овог гасовода јесу геополитички мотивисане, али не у корист земаља који ће тај гасовод и користити. Тиме се поново ограничава економска сарадња Немачке и Русије која је током двадесетог века била већим делом опструисана од стране таласократских сила.⁴⁶ Потврду овог становишта таласократских сила наводи и Збигњев Бжежински, један од главних стратега америчке спољне политике у преходном периоду: „У основи, Америци је остављена коначна одговорност за америчку безбедност, у нади да ће Америка остати опредељена за чување граница „Европе као целе и слободне“. Али ове границе ће постати прозирне и крхке ако дође до успостављања специјалних веза између Немачке и Русије, под притиском немачке стране чију пословну елиту неодољиво привлачке комерцијални изгледи у вези са модернизацијом Русије“.⁴⁷

5.4. Неоосманизам

Термин Неоосманизам у српску геополитичку теорију уноси Дарко Танасковић. Термин се односи на идеологију данашње Турске државе, а представља својеврсан програм и концепт спољног деловања Турске државе, превасходно према територијама које су биле у сфери некадашњег Османског царства. Дуг период опадања моћи „Болесника на Босфору“ сеже чак до 1683. године и друге опсаде Беча. Након Великог Аустријско-Турског рата, Османлијско царство је било у константној дефанзиви. Економска стагнација и каскање за другим великим силама, неререформа администрације, држање феудалних односа, војна стагнација и ферски фанатизам су неки од разлога константног опадања моћи порснеле царевине. Након почетка деветнаестог века, а нарочито у његовој другој половини, било је јасно да судбина опстанка царевине зависи од договора и деловања других великих сила. Главна предност царевине била је њена географска позиција. Контрола над Босфором и Дарданелима, широк излаз на Црно Море и Источни Медитеран учинили су њену територију стратешки значајном за све велике силе. Превасходно, од највећег значаја био је однос Османлијског и Руског царства. Као

⁴⁶ М.Тодоровић, И. Марковић, оп.цит. стр. 187-188.

⁴⁷ З. Бжежински, Америка-Кина и судбина света, Београд, 2013, стр 130-131.

што је већ напоменуто, вековни сан Русије је излазак на топла мора Медитерана, пробој ка Константинопољу, овладавање Црноморским басеном и контрола Кавказа и дела Балкана. У томе је највећу претњу по своје интересе видела Велика Британија, где би запоседање ових територија од стране Руса угрозило њене виталне маритимне и трговачке интересе. Ривалитет ових сила је у највећу руку одредио и судбину спољне политике Турске све до данашњих дана с тим да су позиције Велике Британије у највећу руку замениле САД. У хладном рату као и данас, Турска као истакнута чланица НАТО пакта има једну од главних улога у обуздавању Русије. Оно што је приметно у последњој деценији двадесет првог века је да поред координације са другим великим силама НАТО пакта и заједничком деловању у региону, Турска све више наступа самостално и гради себи позицију регионалне силе. То јој је омогућио пре свега велики економски раст, битно унапређење војске и наменске индустрије, али и дешавања у свету која иду ка мултиполарности, те у коме се јавља простор за регионалне чиниоце да пројектују своју моћ. Стопирани процес у придруживању Европској унији, верска радикализација становништва и бројни други фактори представљају претњу да Турска, уколико њен демократски експеримент не успе, врати свом исламистичком политичком идентитету, жељном самопотврђивања или да подлегне неком облику недемократске војне диктатуре. У оба случаја, Турска ће, уместо да штити Европу од проблема и страсти Блиског истока, испоручивати ове изазове преко Балкана и Европе.⁴⁸ У томе Турска види своју шансу те успоставља неоосманистичку доктрину, која је основ њеног геополитичког деловања.

Приметно је активно учествовање Турске у регионалним сукобима који се одвијају у двадесет првом веку. Превасходно, Турска је активна у Сирији, Либији и Нагорно-Карабаху. У Сирији Турска активно подржава Сиријску опозицију која се бори против режимских снага лојалних Башару Ел Асаду. Поред индиректне помоћи опозицији, турска војска се активно укључује у сукобе, те окупира северне делове Сирије уз границу са Турском. Поред дестабилизације региона, интерес је борба против Курда, стварање стратешке дубине, ширење исламистичког утицаја, али и економски интереси кроз запоседање енергетских чворишта и контрола њихове трговине.

⁴⁸ Ибид, стр 140.

Међу главним сферама утицаја Турске, у склопу неоосманизма је Балкан. Турска историјски и традиционално има интересе на Балкану којим је владала дуги низ векова. Данас се глас Турске у политичким односима на Балкану поново чује, а њене активности и могућности за деловање све веће.

Главни ослонац за наступање Турске у региону јесте знатно муслиманско становништво које насељава овај регион. Од Помака и Турака у Бугарској, Турака и Албанског живља у Македонији, Косову и Метохији, Албанији и Црној Гори, па све до муслиманског становништва у Рашкој области у Србији, северу Црне Горе и Босне и Херцеговине као крајње тачке деловања Турске спољне политике. Као главни адут Турске у њеном деловању, нарочито под вођством Реџепа Ердогана је радикални сунитски исламизам. Турска би овде има улогу заштитника Балканских муслимана, а Ердоган улогу врховног верског халифе. Турска настоји да искористи ову предност и развије широку обавештајну мрежу на Балкану. Пре свега кроз турску националну мађину, понајвише у Бугарској и Македонији, али и у Албанији и тзв. Косову. Такође, велики је број муслиманских исељеника у Турској који су балканског порекла те имају породичне и родбинске везе, што све олакшава деловање турске службе.⁴⁹ Поред тога, турска настоји релативизовати улогу Османлијске царевине на овом простору. Ради се на релативизацији историје, културе и стварању благонаколног става ка турској окупацији и ставља ефекат на “културној и идентитетској сличности” као и “империјалној заоставштвини” на Балкану. Још један вид деловања Турске на овом простору је и кроз економску сферу Посебну предност Турској у њеном наступању на Балкану даје благонаколни став САД и Велике Британије према турским активностима на Балкану. Како се САД окрећу другим, глобалним приоритетима, остајући ограничено и селективно концентрисане на простор Југоисточне Европе, одговара им да га препусте пажњи и контроли Турске, за коју верују да га може организовати на линији општих америчких пројекција.⁵⁰ У овоме се интереси Србије и Турске директно сукобљавају. То је очито из више разлога. Наиме, блиски односи Србије са Грчком која је главни супарник Турске, затим географски положај Србије и српског становништва који прекида и ремети остварење хипотетичке „Зелене

⁴⁹ В. Ђукановић, Обавештајни рад турских служби на простору „Западног Балкана“, Противречности глобализације и модели међународних интеграција, Српска политичка мисао, 4/2016, стр 212.

⁵⁰ Д. Танасковић, Велики повратак Турске? Београд, 2015, стр. 133.

трансверзале“. Директна супростављеност је на тзв. Косову које ужива велике симпатије Турске државе. Друга и можда по Србију главна геополитичка борба, одвија се у Босни и Херцеговини. Турска као заштитник босанских муслимана, може се јавити у будућности као проблем за деловање Србије уколико ситуација у региону и БИХ ескалира. Међутим, спорна је ширина деловања Турске, нарочито након њихових активности у зараћеним регионима Северне Африке, Блиског Истока и Кавказа. Нејасна је и судбина турске економије која се налази у рекордној инфлацији и паду вредности домаће валуте. А на крају и од међународних односа у свету и деловању других сила на простор Балкана, пре свега кључан је однос ЕУ и Турске и њихове поделе интересних сфера. При томе Турска добија све јачу позицију у вези ЕУ, пре свега због растуће исламске популације у Европи и државама Европске уније. Турска се јавља као кључна земља у мигрантској балканској рути, која на лак начин може мигранте и миграционе таласе користити као средство притиска на Европу и на тај начин трговати за своје интересе. Такође, рат у Украјини створиће и нову расподелу снага на Балкану, а улога Турске у тој геополитичкој трговини остаје нејасна за сада.

6. ЗАКЉУЧАК

Живот и деловање сваке државе предодређен је низом природних, друштвених и политичких фактора. Превасходно, реч је о историјским, социолошким, географским, демографским, економским и другим околностима који на различите начине усмеравају државне активности.

Државне активности можемо широко дефинисати као сваку активност коју предузимају државни органи у циљу заштите државних и националних интереса. Државни и национални интереси јесу виталне и основне вредности, идеје и циљеви коју свака држава одређује понаособ. Они представљају синтезу, односно производ свих друштвено политичких активности једне државе, који се формирају током историје. Садржани су у бројним државним актима. Почев од Устава, закона, па све до стратешких и доктринарних акта.

Остваривање државних интереса је у уској повезаности са системом безбедности државе. Као саставни део безбедносног система, јавља се безбедносно обавештајни апарат. Њега чине безбедносне службе које могу бити цивилног и војног карактера. Деловање ових служби је кроз историју имало фундаментални значај на остваривање државних интереса и спољнополитичко деловање држава. Стога је неопходно довести у везу обавештајне службе са стратешким актима држава и њиховим имплементацијама, како на унутрашњем, тако и на спољнополитичком плану.

Република Србија има три безбедносно обавештајне службе. Служба безбедности цивилног карактера је Безбедносно информативна агенција (БИА), док су службе војног карактера Војно безбедносна агенција (ВБА) и Војно обавештајна агенција (ВОА).

У геополитичким борбама на светском и регионалном нивоу потребно је широко садејство државни безбедносних органа, а превасходно обавештајно безбедносног апарата. То је предуслов за ширење државног утицаја и остваривања интереса. При томе је неопходно сачинити и радити на дугорочним државним националним стратегијама и окупити широк спектар државних институција, науке и релевантних чиниоца. Улога безбедносних служби посебно је битна у турским и немирним регионима. Као један од

таквих је и Балканско полуострво. Република Србија своје интересе претежно везује за Балканско полуострво и регион. Посебну важност имају територије и државе које су некада биле саставни део Југославије. За овај регион су традиционално заинтересоване све веће силе света, које се на различите начине боре за остваривање својих интереса у региону. Почев од САД, Велике Британије, Немачке и ЕУ, Руске Федерације, али и Турске, Кине и других светских и регионалних сила чије су безбедносне службе и дипломатија и те како активне. Уз то, државе региона већински имају опречне и супростављене ставове које. Такође, претежно су непријатељски настројене према Републици Србији и неретко уједињене и делују у садејству са нама ненаклоњеним великим силама, а све ради обуздавања Републике Србије и њеног стратешког слабљења. То све представља додатан изазов за регионално политичко позиционирање, али и за деловање српске дипломатије и српских служби безбедности.

Двадесет први век обележиће бројне и значајне промене у свету. Сведоци смо све чешћих економских, војних, политичких, али и пандемијских криза. Данашњи свет одликује повезаност и међузависност између држава и народа као никада у историји. Потреси и кризе настале на једном крају света остављају последице на целу међународну заједницу. Оно што се може закључити је да ће их у временима која долазе бити све више. Међународна заједница ће се сусретати са све већим проблемима и планетарним конфронтацијама између држава и народа. Многобројни проблеми као што су глобална пренасељеност, климатске промене, здравствене пандемије, недостатак ресурса и остали обележиће даљи ток двадесет првог века. Све те процесе прати нове расподела моћи између светских сила и њихове блоковске поделе, а као први корак ка томе можемо издвојити избијање рата у Украјини.

7. ЛИТЕРАТУРА

1. Dugin Alexander, *The fourth political theory*, Arctos, London, 2012.
2. Huntington P. Samuel, *The clash of civilisations and the remarking of world orde*, Simon and Schuster, New York, 1996.
3. Kissinger Henry, *Diplomacy*, Simon and Schuster, New York, 1994.
4. Mahan T. Alfred, *The Influence of Sea Power Upon History, 1660-1783*, September 26, 2004, Most recently updated: November 19, 2007.
5. Бајагић Младен, *Савремени обавештајно – безбедносни систем Републике Хрватске*, Противречности глобализације и модели међународних интеграција, Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд, 3/2018.
6. Бжежински Збигњев, *Америка-Кина и судбина света*, Београд, Албатрос плус, 2013.
7. Вученовић Вања, *Војводина кроз призму хрватске геополитике*, Факултет за европске правно политичке студије, Нови Сад, 2017.
8. Гаћиновић Радослав, *Национална безбедност као кључни фактор у функционисању модерне државе*, Београд, 2017.
9. Ђукановић Владимир, *Обавештајни рад турских служби на простору „Западног Балкана“*, Противречности глобализације и модели међународних интеграција, Српска политичка мисао, 4/2016.
10. Лазић С. Радојица, *Обавештајни рад и дипломатија*, Противречности глобализације и модели међународних интеграција, Српска политичка мисао, Београд, 4/2016.
11. Милосављевић Богољуб, *Анализа правног уређења обавештајно-безбедносног система Републике Србије*, Београдски центар за безбедносну политику, Београд, 2016.
12. Момчило Суботић, *Идентитетска питања Црне Горе*, Институт за политичке студије, Београд, 2020.
13. Петровић Милан, Прица Милош, *Посебно управно право са међународним управним правом*, Ниш, Свен, 2014.

14. Попов Чедомир, *Од Версаја до Данцинга*, Завод за уџбенике, Београд, 2015.
15. Пророковић Душан, *Геополитика Србије*, Службени гласник, Београд, 2016.
16. Пророковић Душан, *Претње регионалној безбедности и последице по геополитички положај Војводине*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2017.
17. Радаковић Милован, *Ставови босанских муслимана према мировним решењима током ратних сукоба у БИХ*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2018.
18. Степић Миломир, *Српски геополитички образац, Catena mundi*, Београд, 2019.
19. Танасковић Дарко, *Велики повратак Турске?*, Службени гласник, Београд, 2015.
20. Тодоровић Милош, Марковић Иван, *Међународни економски и геополитички односи у 21. веку*, Економски Факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2020.
21. Трбојевић Милован, *Организација и надлежности обавештајно безбедносног система Босне и Херцеговине*, Академија за националну безбедност, Београд, 2019.
22. Трбојевић Милован, Свирчевић Бранислав, *Безбедносно обавештајни систем Републике Хрватске: Организација, надлежности и контрола*, Академија за националну безбедност, Београд, 2020.
23. Цу Сун, *Умеће ратовања*, Бабун, Београд, 2014.

8. ОСТАЛА ИСТРАЖИВАЧКА ГРАЂА

1. Global Britain in a competitive age, HM Government, march 2021.
2. Безбедносно-информативна Агенција, "Информатор о раду Безбедносно-информативне Агенције", Београд, 2008-2019. године.
3. Закон о Безбедносно-информативној агенцији, (Службени гласник РС, бр. 42/2002, 111/2009, 65/2014 -одлука УС, 66/2014 и 36/2018)
4. Закон о Војнобезбедносној и Војнообавештајној агенцији (Службени гласник РС, бр. 88/2009 и 55/2012)
5. Закон о државној агенцији за истраге и заштиту, (Службени гласник БиХ, бр. 27/2004, 63/2004, 35/2005, 49/2009 и 40/2012)
6. Закон о Обавештајно-сигурносној агенцији Босне и Херцеговине (Службени гласник БиХ, бр.12/09)
7. Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије, (Службени гласник РС, бр. 116/2007 и 72/2012)
8. Закон о сигурносно-обавештајном саставу Републике Хрватске, (Народне новине, бр. 79 /06; 105/06)
9. Јавно извјешће Сигурносно обавјештајне агенције 2020/2021
10. Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији
11. Република Србија, Стратегија националне безбедности Републике Србије, Београд, (Службени гласник РС, бр. 94/2019),
12. Република Србија, Стратегија одбране Републике Србије, Београд, (Службени гласник РС, бр. 94/2019)
13. Стратегија националне сигурности Републике Хрватске, (Народне новине, бр. 73/2017)
14. Устав Босне и Херцеговине (Службени гласник БИХ, бр. 25/2009 – амандман 1)
15. Устав СФРЈ из 1974 године

САЖЕТАК И КЉУЧНЕ РЕЧИ

Предмет овог рада је презентација деловања спољне политике великих сила и регионалних држава на простору Балкана, односно на простору држава бивше Југославије и њиховог коришћења служби безбедности за остваривање спољнополитичких циљева. С тим у вези анализирани су нормативни и правни оквири устројства и деловања служби безбедности Републике Србије и других регионалних држава.

Почетак двадесет првог века сведочиће бројним променама у свету. Постепеним преласком међународне политике из униполарног у мултиполарни концепт, довешће до разарања постојећег међународног поретка и стварање новог на другим основама. Како то иначе бива у историји, велике промене у свету се не дешавају мирно и на пацифистичким темељима. Напротив, сведоци смо зачетка велике политичке борбе, која се одвија на економским, војним, геостратешким и другим пољима.

Главни изазов, али и императив за сваку државу је прилагођавање новонасталим променама и предвиђање будућих односа и кретања у међународном поретку. С тим у вези је неопходно сагледавати и анализирати бројне друштвене и природне факторе. Адекватно пратити међународно деловање одређене државе захтева сагледавање њеног историјског курса, оријентације, позиционирања те њиховог повезивања са тренутним политичко-економским околностима.

Сходно томе, најчешће примењен је нормативни метод ради детаљне анализе правних оквира служби безбедности и основа спољне политике држава. Такође су примењени и историјски и аналитички метод.

Кључне речи: Безбедност, геополитика, обавештајне службе, политика, Балкан,
држава

SUMMARY AND KEY WORDS

-The basis of operations of the security services in the countries in the former Yugoslavia -

The subject of this paper is the presentation of the foreign policy of the great powers and regional states in the Balkans, ie in the former Yugoslavia and their use of security services to achieve foreign policy goals. In this regard, the normative and legal frameworks of the organization and operation of the security services of the Republic of Serbia and other regional states were analyzed.

The beginning of the twenty-first century will witness numerous changes in the world. The gradual transition of international politics from a unipolar to a multipolar concept will lead to the destruction of the existing international order and the creation of a new one on other grounds. As it usually happens in history, great changes in the world do not happen peacefully and on pacifist grounds. On the contrary, we are witnessing the beginning of a great political struggle, which is taking place in the economic, military, geostrategic and other fields.

The main challenge, but also an imperative for every country, is to adapt to the new changes and predict future relations and developments in the international order. In this regard, it is necessary to consider and analyze a number of social and natural factors. Adequate monitoring of the international activities of a country requires consideration of its historical course, orientation, positioning and their connection with the current political and economic circumstances.

Accordingly, the normative method was most often applied for a detailed analysis of the legal framework of the security services and the basis of the foreign policy of the states. Historical and analytical methods were also applied.

Keywords: Security, geopolitics, intelligence, politics, Balkans, state

БИОГРАФИЈА СТУДЕНТА

Душан Лекић рођен је 09.03.1996. године у Прокупљу. Похађао је Основну школу „Сретен Младеновић Мика“ у Нишу коју је завршио као носилац дипломе „Вук Караџић“. Уписао је Гимназију „9. Мај“ у Нишу, коју је завршио 2015. године. Исте године уписао је Правни Факултет у Нишу. Дипломирао је на Правном факултету у Нишу 2020. године са просечном оценом 8.80. Мастер академске студије права на Правном факултету у Нишу уписао је 2020. године и то смер унутрашњих послова. Написао је студијско-истраживачки рад на тему „Истраживање тероризма у криминологији“. Од новембра 2020. године члан је Адвокатске коморе града Ниша и обавља приправнички стаж у адвокатској канцеларији Шуловић у Нишу.